

METODOLOGINĖ DRAUGYSTĖ – TEORETIKŲ DIALOGAS

Zygmunt Bauman and Leonidas Donskis. *Moral Blindness: Loss of Sensitivity in Liquid Modernity*. Polity, 2013. 224 p. ISBN-10: 0745662757

Galima numanyti, jog Zygmunto Baumano ir Leonido Donskio knyga *Moralinis akluimas: jautrumo netektis takiojoje modernybėje* – džiugus įvykis tiems, kuriems gera regėti lietuvių filosofą parašius bendrą knygą kartu su tarptautinėje erdvėje gerai žinomu autoriumi.

Anglų kalba Kembridžo leidyklos „Polity“ išleistas veikalas orientuotas į žmogų, kuris gali būti tiek Vakarų, tiek Vidurio ar Rytų europietis, tiek apskritai pasaulio pilietis, kuris domisi, kas vyksta šiuolaikinėje socialinėje tikrovėje, knygos autorių įvardijamoje Baumano nukaltu terminu „takioji modernybė“, ar kuriam rūpi etinė šios tikrovės problemos, pavyzdžiui, moralinis nejautrumas.

Taip pat knyga gali pasirodyti įdomi tiems, kuriuos domina dialogo principas, pasireiškiantis susidūrus dviejų specifiską santykį kuriančių akademikų tekstams. Galima pastebėti, jog bičiuliška, „metodo(dia)logiška“ autorių atida leidžia veikalui būti išsiskiriančiam iš įprastų sociologinių, filosofinių, parašytų vieno, kelių mąstytojų, monologinių, interviu ar tradicinių dialogo formos veikalų.

Veikalas gali pradžiuginti tiek sociologijos, tiek filosofijos, tiek politikos sričių socialinius teoretikus bei praktikus, kurie skaitydami akademinį tekstą apie pasaulyje vykstančius socialinius procesus Borgeso, Bul-

gakovo, Houellebecqo, Huxley'io, Kunderos, Mercier, Orwello, Shakespeare'o, Zamyatino ir kitas pavardes laiko diskurso praturtinimu.

Knyga gali „sušildyti“ tuos, kuriems Dekarto *Metafiziniuose apmąstymuose* aprašyto židinio vaizdinys skleidžia ne tik intelektualinę šviesą, bet ir šilumą. Vaizdinga autorių kalba, aliuzijos į politines aktualijas, literatūriniai etiudai apie aplankytus koncertus ar žiūrėtus filmus, prisiminimai apie pokalbius, pasakojimai apie situacijas susidūrus su skaudžiais kultūriniais reiškiniais, geranoriškas optimizmas ir rūpesčio persmelktas pesimizmas, kuriais dalijamasi, panašūs į dviejų Renesanso mąstytojų mezgama šiltą epistolinį megztinį („tai formuojasi kaip epistolinis dialogas tarp draugų. <...> Zygmuntas Baumanas šioje knygoje skamba artimai ir draugiškai lyg Renesanso humanistas, besikreipiantis į savo bičiulį humanistą kažkur kitur“, p. 12).

Pastarąjį apsivilkti kviečiamas ir trečiasis pokalbio dalyvis. Skaitant tekstą, kartkartėmis galima „išgirsti“ kitų skaitytojų kvėpavimą ar savęs link nukreiptą balsą. Pavyzdžiui, tekste apie tendenciją demonizuoti blogį ir nepripažinti monstriškumo normaliaame žmoguje – koku save laiko veikiausiai dauguma skaitytojų (skaitant pastatytą į akistatą su savimi). Arba, pavyzdžiui, trečiame skyriuje Donskiui prabilus apie neigiamas Lietuvos

žiniasklaidos tendencijas galima išvelgti, jog apie tai kalbama ne tiek Baumanui ar skaitytojui, tarkime, Anglijoje, kiek lietuviams – „mums apie mus, per kitus“; veikiausiai su viltimi, jog tai lems aprašomos socialinės tikrovės pakitimus.

Tad veikalas gali pradžiuginti ir tuos, kuriems tarptautiniame tekste, nagrinėjančiame pasaulio ar Europos aktualijas, gera atpažinti lietuvišką kontekstą. Knygoje Lietuvos miestas Kaunas su pasididžiavimu įvardijamas kaip Baumanui didelę įtaką padariusio Emmanuelio Levino gimtinė. Aptariant Baumano teorizavimo bruožus, inkrustuojama nuoroda į Tomo Venclovos ir Czesławo Miłoszo susirašinėjimą. Ričardas Gavelis minimas kaip autorius, kuris yra „nuostabus, nors mažai vertinamas – o gal net apleistas – savo šalyje“ (p. 44); galima spėti, jog ši pastaba adresuojama ne vien užsienio skaitytojams.

Knygą sudaro skyriai įvairiakrypčiais pavadinimais: įvadas „Link žmogaus neperprantamumo ir paslaptingo teorijos arba sunkiai sučiuopiamų blogio formų atskleidimo“, pirmas skyrius „Nuo velnio iki gąsdinamai normalių sveiko proto žmonių“, antras skyrius „Politikos krizė ir jautrumo kalbos paieškos“, trečias skyrius „Tarp baimės ir abejingumo: jautrumo praradimas“, ketvirtas skyrius „Vartotojiškas universitetas: naujoji beprasmybės prasmė ir kriterijų praradimas“ ir penktas skyrius „Permąstant *Vakarų saulėlydį*“. Vaizdinga kalba juose gvildinama moralinio aklumo tema, o per ją – įvairios šiuolaikinės socialinės tikrovės problemos.

Įvadas pradedamas Donskio tekstu. Jau patys pirmieji sakiniai – „Zygmuntas Baumanas nėra tipiškas sociologas. Jis yra kasdienio gyvenimo filosofas“ (p. 1) – charakteringai perteikia kūrinyje matomas tendencijas, darančias jį neįprastą.

Pirma, knygoje nenurodant aiškių disciplininių ribų nagrinėjamos tiek sociologinės, tiek filosofinės problemos. Antra, tai atliekama sutelkiant dėmesį į kasdienybėje aptinkamus reiškinius bei teorizuojama kasdienybės prieštaringumo neapvalančiu daugiaprasmiškumą išlaikančiu „metodu“. Trečia, dėl to tiek Baumano, tiek Donskio teorinė prieiga nėra „tipiška“ akademinėi terpei. Ketvirta, tiek minėtų dviejų sakinių, tiek visos knygos leitmotyvai yra problemos, nužymėtos Baumano pirštų antspaudais, ir Baumanui skiriama garbinga centrinė pozicija; tačiau šie melodijos motyvai yra Donskio diriguojami bei papildomi improvizacijomis.

Knygos įvadas pradedamas Donskio mintimi (apie Baumaną), skyriai prasideda Donskio žodžiais, o knygoje plėtojamos diskusijos juda Donskio nubrėžtomis kryptimis. Kartu dažnas jo pasisakymas yra Baumano raštų ir kalbų parafrazės, papildymai ir išplėtojimai, neretai sulaukiantys Baumano atsako „Tu visiškai teisus“ arba, pavyzdžiui, „Aš priblokštas, mielas Leonidai... Jau seniai nebuvo girdėjęs tokio aštraus, skvarbaus ir nušviečiančio apmąstymo“ (p. 180).

Vietomis Baumano ir Donskio plėtojamų problemų traktavimo pozicijos gali pasirodyti tokios giminingos, kad kai kur jas lengva sutapatinti. 2013 metų balandžio mėnesį šio straipsnio autorei teko dalyvauti į Baumano koncepcijų tyrimą orientuoto *takiosios sociologijos* kurso seminare (pastarasis vyko Anglijoje, Leedso universitete, kuriame Baumanas aktyviai profesoriavo 1972–1990 m., vėliau tapo profesoriumi emeritu, o 2010 m. Markas Davisas įkūrė Baumano institutą). Tuomet su trečiuoju knygos *Moralinis aklumas: jautrumo netektis takiojoje modernybėje* skyriumi susipažinę sociologijos magistrantai prisipažino, jog skaitydami

tekstą kartkartėmis grįždavo keletu puslapių atgal pasitikrinti, kam priskirti skaitomos dalies autorystę.

Tai gali būti laikoma ir veikalo privalumu, ir trūkumu. Anot seminarą rengusio Baumano instituto dėstytojo Daviso, jam būtų patikę knygoje rasti daugiau kontroversijos – t. y. Donskio iniciatyvos oponuoti Baumanui. Baumano sociologijai skirto seminaro metu buvo taikliai pastebėta, jog knygoje *Moralinis aklumas: jautrumo netektis takiojoje modernybėje* Baumanas nepasako nieko, ko nebūtų pasakęs ankstesniuose savo veikaluose. Tad galima spėti, jog suteikus kūriniiui poleminių toną tai būtų galėję patarnauti bent vienu iš dviejų būdų: išprovokuoti Baumaną naujiems samprotavimams ir (arba) suteikti veikalui kritinį pobūdį.

Kita vertus, yra priežasčių, leidžiančių suabejoti, ar Baumanas būtų pasidavęs postūmiui polemizuoti. Nemažai problemų sąmoningai priskirdamas klausimų, į kuriuos jis neturi atsakymų, grupei, Baumanas pastaruoju metu provokacijas linksta švelniai, tačiau tvirtai apeiti. Pastebima, jog Baumanui kartoti save yra būdinga (ypač pastaruoju metu, išleidžiant po keletą knygų per metus) ir jog tų pačių teorinių segmentų panaudojimas keičiant jų konfigūracijas yra jo paties dažnai naudojamas rašymo būdas, leidžiantis savo koncepcijas kaskart pateikti atnaujintoje hermeneutinėje šviesoje. Tad galima teigti, jog veikale *Moralinis aklumas: jautrumo netektis takiojoje modernybėje* Baumanas idėjų naujumas yra nemažai kuriamas to, kaip jos pasirodo Donskio interpretacijų kontekste ir yra pastarųjų papildomos bei išplėtojamos.

Nesunku pastebėti, jog veikale aptinkamos Donskio išvalgos (pastarosios, beje, maloniai pradžiugino lig tol Donskio neskaičiusį Davisą) atskleidžia Baumanas idėjas

papildomuose kontekstuose, išryškina filosofinius jo socialinės teorijos aspektus bei pasižymi tam tikru sisteminiu, leidžiančiu apibendrinti dalimis išdėstytais Baumanas teorinius principus.

Turint omenyje, kad pats Baumanas savo teorijų sisteminimo vengia, čia galima pagrįstai iškelti klausimą, ar Baumanas idėjų susisteminimas neprieštarauja paties Baumanas metodologiniams principams. Tačiau skaitant veikalą susidaro įspūdis, jog knygos autoriai, nevaržomi iš šalies primestų taisyklių, su malonumu žaidžia šia pus ir anapus savo skirtumų ir panašumų briaunos ir patys kuria taisykles „čia ir dabar“. Antra, knygoje regimas koncepcijų pateikimas dialogo forma skaitytojui palieka laisvę pačiam pasirinkti, ar Donskio interpretacijas inkorporuoti į Baumanas teorinę mintį, ar ne. Trečia, donskiška injekcija baumaniškoje mintyje subtiliai išryškina autorių metodologinių priegų dialogą ir suteikia papildomą teorinį matmenį. Visi šie dalykai greičiausiai nebūtų išsiskleidę kritiniame tekste.

Pats Donskis pasirodžius veikalui yra sakęs, jog knygoje jį domino Baumanas idėjų išvertimas į savo teorinę kalbą (labiau kultūros filosofijos ir literatūros filosofijos, joms susikertant su politine teorija, o sykiu ir Baumanas idėjų interpretavimas bei išplėtojimas), o ne polemika; analogišką poziciją jis įžvelgė Baumanas atsakymuose. Donskis tai apibūdino kaip draugų pokalbį trumpam virstant vienas kitu (metodiškai ir sąmoningai) – vaisingą dialogą, kuris leidžia tapti kažkuo kitu, nei būta prieš jam įvykstant: „Mes padarėme tą, ką Don Kichotas su Sanča Pansa – supanašėjome ir prabilome vienas kito kalba. Tai metodologinė teoretikų draugystė – dialogas, kuris tapo įmanomas dėl tikros draugystės gyvenime.“

Papildomu rakursu autorių santykį vaizdžiai iliustruoja 2013 m. spalio 30 d. VDU surengtoje paskaitoje „Moralinis jautrumas netikrumo amžiuje“ ant scenos stovėję du bičiuliškai susiglaudę jų užimami krėslai. Baumanas tuomet apie Donskį atsiliepė kaip apie žmogų, su kuriuo diskutuojamas jaučia, jog turi pasitempti. O štai Donskis, 2013 m. spalio 25 d. Vilniaus universitete vykusiame *socialių sociologų* renginyje, pristatydamas savo prodiusuotą filmą „Sunku būti žmogumi šiandien“, Baumaną pavadino genijumi, su kuriuo dirbti – didžiulė garbė ir atsakomybė; o šias lydi nuoširdi baimė nepateisinti lūkesčių. Analogiška abipusė atida, praturtinanti tekstus, regima ir knygoje.

Toliau, nepretenduojant į problemų gausa ir įspūdingu tekstu pasižyminčio veikalo visapusišką apžvalgą ar perpasakojimą, šioje recenzijoje trumpai (sąmoningai sausokai) apžvelgiamos atskiruose skyriuose nagrinėjamos temos. Platesnis šių temų aptarimas ar autorių požiūrių į jas palyginimas nusipelnė atskirų straipsnių. Kartkartėmis tolesnis tekstas paįvairinamas citatomis, tačiau atkreiptinas dėmesys, kad jos nereprezentuoja skyriuose aptariamų temų, o tik iliustruoja vieną ar kitą potemę.

Knygos įvade Donskis atkreipia dėmesį į Baumano kaip teoretiko išskirtinumą ir užsimena apie jį lydinčią „metodologinio eklektiko“ etiketę, pažymėdamas, jog „empatija ir jautrumas jam yra daug svarbesni nei metodologinis ar teorinis grynumas“ (p. 2). Donskis pažvelgia į Baumano santykį su sociologija apskritai (paminėdamas ir Kavolio pavardę) bei į jo santykį su skaitytojais; pastebima, jog „Baumanas žiūri į žiūrintįjį, suvokia suvokiantįjį, kalba su kalbančiuoju“ (p. 4). Trumpai aptariama keletas Baumanui didelę įtaką padariusių mąstytojų.

Žvelgiant į šiuolaikinės socialinės tikrovės procesus, įvade užduodamas tonas knygoje nagrinėjamosioms problemoms – tokioms kaip gėris ir blogis, moralė ir nejautrumas, dialogas ir totalitarizmas, socialiniai ryšiai ir instrumentinis racionalumas, politika ir technologinis išsivystymas, adiaforizacija ir moralinis vakuumas bei kiti reiškiniai šiandieniame tokiosios modernybės pasaulyje. Įvadas užbaigiamas Baumano išvalgomis apie moralinio nejautrumo grėsmę žmonių ryšiams, savitarpio bendrumui ir bendruomenei. Čia pateikiamas adiaforizacijos reiškinio paaiškinimas (kuris, kaip ir daugelis kitų knygoje gvildenamų temų, yra plėtojamas dalimis įvairiuose skyriuose) bei pažvelgiama į jos vaidmenį politikoje.

Pirmame knygos skyriuje pristatomas požiūris į blogio apraiškų demonizavimą (pradedant tendencijomis Rytų-Vidurio Europos regione), svarstomas politikos vaidmens takiojoje modernybėje klausimas. Pateikiamos nuorodos į įvairių mąstytojų apčiuoptus DIY (*do it yourself*), išpažinčių visuomenės, *blasé*, akimirkos tironijos ir kitus reiškinius šiuolaikiniame pasaulyje. Kalbama apie *identity* vartimą *identainment*, Politikos (iš didžiosios raidės) transformaciją į gyvenimo politiką ir *homo ludens*, veikiau nei *homo politicus*, formavimąsi. Kalbėdamas apie kolektyvinės amnezijos pavyzdį, Baumanas pamini žydų likimą interpretuojančios atminties atvejį Lietuvoje. Aptardamas moralinio indiferentiškumo – adiaforizacijos principą, Donskis labiau išryškina stoiškąją, Baumanas – krikščioniškąją traktuotes.

Antrame skyriuje keliamas politinės krizės reiškinio šiuolaikiniame pasaulyje klausimas. Apžvelgiamos klasikinės ir dabartinės politinės tendencijos, išryškinamos takiojoje modernybėje aptinkamos problemos: techno-

kratinė revoliucija, vartotojiška ekonomika, nacionalinių valstybių valdžios neįgalumas, galios atskirimas nuo politikos, proletariato transformacija į „prekariatą“, egzistencinis netikrumas (*uncertainty*), socialinė atskirtis, socialinis *online* ir *offline* būvis, kasdieniuose diskursuose paplitusios sąvokos-zombiai, simuliakrai. Iškeliama politikos, liberalizmo ir virtualių socialinių judėjimų vaidmens šiuolaikinėje socialinėje tikrovėje klausimai, svarstomi galimi ateities scenarijai ar išeitys.

Trečiame skyriuje, prasidedančiame žodžiais „Mūsų laikai yra baimės laikai“ (p. 94), iškeliamas tokiosios modernybės laikais aktualus baimės klausimas. Įvardijamos skirtingos baimės rūšys, svarstomi egzistencinės baimės, mirtingumo, civilizacijos ir kultūros sąryšiai. Išryškinama ydingo rato problema, būdinga socialiniams procesams, ji iliustruojama baimės reiškiniu. Baumanas socialinėje tikrovėje regimą moralinį neįautrumą laiko vienu iš kovos su baime padarinių, pasireiškiančių diskvalifikuojant potencialius dialogo partnerius kaip užklasį, juos kriminalizuojant. Teigiama, jog šiuos procesus lydi politinė apatija ir beprasmybės jausmas. Apraiškų sąrašas papildomas tokiais reiškiniais kaip verianti kognityvinė tyła, moralės vakuumiškumas, sąvokų infliacija, istoriškas semantinių laukų suliejimas, terminų resemantizacija, viešosios sferos simuliacija. Skyriuje aptariama viešosios erdvės įvykdyta privatumo kolonizacija, svarstomas Politikos pabaigos klausimas, apžvelgiama minios sprendimų logika, nagrinėjama Europos Sąjungos kritikos problema, pateikiamos nuorodos į Lietuvos įvykius ir tendencijas.

Ketvirtame skyriuje baumaniškoji tokiosios modernybės koncepcija pritaikoma tiriant universitetų vaidmenį šiuolaikinėje socialinėje tikrovėje. Atkreipęs dėmesį, jog var-

totojiškos visuomenės logiką perimantiems XXI a. universitetams gresia pavojus liautis būti klasikinėmis švietimo ir mokslo institucijomis, Donskis išreiškia nerimą, jog „[u]niversitetų kapitalizacija ir *de facto* libertarinis jų vystymosi modelis, iš viršaus primestas valstybės biurokratijos, yra kažkas groteskiško, apie ką didieji liberalai <...> niekada net nesvajavo. Tai yra akademinis kapitalizmas be laisvės, technokratinės ir biurokratinės tironijos atmaina, įgyvendinta laisvės ir progreso vardu“ (p. 137–138).

Skyriuje aptariamos tokiajai modernybei būdingos puantilistinės „skubos gyvenimo“ bei „dabartinės kultūros“ tendencijos, fikcijų ir iliuzijų vaidmuo visuomenėje, gryniesi santykiai bei vartotojiški santykiai (redukuojami į santykį tarp „klientų“ ir „prekių“) – analizuojama socialinė tikrovė, kurioje, „kai realybė prieštarauja valiai, siekiama *atsikratyti realybe*. Siekiama gyventi pasaulyje, pagamintame vien iš savo norų“ (p. 151). Gvildenami klajojančių mokslininkų bei tokiosios modernybės panašumo į viduramžius klausimai.

Penktame knygos skyriuje aptariamos naujojo determinizmo, fatalizmo, pesimizmo, emancipacijos, ištikimybės ir išdavystės problemos, tęsiama nacionalinės valstybės valdžios (globalizacijos ir stiprėjančių komercinių galių eroje) klausimo analizė. Sistemingai apžvelgiami Spenglerio *Vakarų saulėlydis* ir Houlebecqo *Salos galimybė* (pastaroji įvardijama kaip XXI a. įspėjančioji novelė – sociologinis kūrinys apie visuomenės mirtį). Distopijos pasitelkiamos šiuolaikinės socialinės tikrovės – tokiosios modernybės – analizei ir interpretacijai, įspėjamai išryškinant tam tikras tokiosios modernybės tendencijas.

Kita vertus, greta knygoje nuskambančių svarstymų apie modernybės, Vakarų kultūros

ar Europos sąjungos krizę, Baumanas dega kantišku optimizmu: „Pastaruoju metu daug keliavau ir skaičiau paskaitas daugelyje šalių, tačiau kad ir kokia būtų šalis ar auditorija, diskusijose nuolat būdavo užduodamas tas pats klausimas: „Brangus pone, kodėl Jūs toks pesimistas?!“ Tačiau su viena simptomine išimtimi: kai paskaitos tema būdavo Europos situacija ir jos galimybės, kas nors iš auditorijos būtinai paklausdavo, kodėl aš toks optimistas...“ (p. 182). Mat, Baumano nuomone, tokiojoje modernybėje galima apsiginti ne tik moralinį aklumą, bet ir unikalų Europos (čia užsimenama ir apie Lenkijos ir Lietuvos Respubliką) potencialą jautrumui Kito atžvilgiu.

Apibendrinant galima teigti, jog *Moralinis aklumas: jautrumo netektis tokiojoje modernybėje* tam tikra prasme yra knyga apie nejautrumą, bylojanti apie jautrumą. Skaitytojas yra kviečiamas įsitraukti į dviejų mąstytojų – sociologijos profesorius, daugiau nei

50-ies knygų autorius, už akademinės teršpės ribų plačiai žinomos tarptautinės žvaigždės Zygmunto Baumano ir žymaus Lietuvos intelektualo, visuomenės veikėjo, filosofijos profesorius ir aktyvaus Europos Parlamento nario Leonido Donskio dialogą, nagrinėjantį tokiosios modernybės problemas. Tai problema, su kuriomis neišvengiamai susiduria ir tokiosios modernybės procesuose dalyvaujantis skaitytojas, prisidedantis prie jų raidos.

Tad žvelgiant į knygos autorių neslepiamą rūpestį galima spėti, jog skaitytojų dalyvavimo autorių aprašomoje socialinėje tikrovėje klausimas jiems yra ne mažiau svarbus nei teorinis diskusijos turinys. Knygoje išvelgiama punktyru piešiama perspektyva, kurioje daugelio tokiosios modernybės problemų raktas yra būtent žmogiškasis jautrumas. Pastarasis vaizdžiai skleidžiasi dialoge – tokiaime, koks vyksta tarp veikalo autorių, – kai po pokalbio su Kitu (cituoju vieną jų) „tampama kažkuo kitu, nei būta prieš jam įvykstant“.

*Julija Tuleikytė
Vilniaus universiteto
Filosofijos katedra*